

**اندیشه‌های شهرسازی در آثار متفکران
ایرانی و مسلمان
(از ارباب‌الت واقفیت)**

دکتر حمید محمدی

عضو هیات علمی دانشگاه یزد

سرشناسه	: محمدی، حمید، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: اندیشه‌های شهرسازی در آثار متفکران ایرانی و مسلمان (از آرمان تا واقعیت) / حمید محمدی.
مشخصات نشر	: یزد: دانشگاه یزد، انتشارات، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۴۷۸ص.
فروست	: سلسله انتشارات دانشگاه یزد.
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: واژه نامه. کتابنامه. نمایه.
موضوع	: مدینه فاضله -- دیدگاه دانشمندان اسلامی
موضوع	: Utopias -- *Views of muslim scientists
موضوع	: مدینه فاضله -- دیدگاه فیلسوفان اسلامی
موضوع	: Utopias -- *Views of muslim philosophers
موضوع	: شهرسازی - تاریخ
موضوع	: City planning -- History
موضوع	: شهرسازی - ایران
موضوع	: City planning - Iran
موضوع	: شهرسازی - ادبیات
موضوع	: City planning in literature
موضوع	: شهرسازی - مذهب - اسلام
موضوع	: City planning -- Religious aspects -- Islam
شناسه افزوده	: دانشگاه یزد، انتشارات
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ الف ۳۸۰۶
رده بندی دیویی	: ۲۲۱/۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۵۶۷۴۸۱
کد پیگیری	: ۵۵۶۶۵۳۹

مرکز انتشارات دانشگاه یزد، صفائی، بلوار دانشگاه، صندوق پستی ۷۴۱-۵، یزد، ۹۱: ۳۵-۳۸۲۱۱۶۷۰-۹
دورنگار ۳۸۲۰۰۱۲۶-۳۵

عنوان: اندیشه های شهرسازی در آثار متفکران ایرانی و مسلمان (از آرمان تا واقعیت)
تدوین و گردآوری: دکتر حمید محمدی
ناشر: انتشارات دانشگاه یزد
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: قم، نشر مبین ۰۲۱-۲۸۰۷۰۹۱۰
نوبت چاپ: اول
سال چاپ: ۱۳۹۷
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت پشت جلد: ۷۰۰۰۰۰ ریال
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۷۱-۶۷-۴
شماره ثبت ارشاد: ۵۴۵-۹۷
مراکز بخش:
۱- موسسه کتابیران: تهران، خیابان لبافی نژاد، بین فروردین و اردیبهشت، پلاک ۲۳۸ تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۱۱۱۷۳-۶۶۴۹۴۴۰۹
۲- کتابفروشی شهر کتاب: یزد، میدان آزادی، ابتدای خیابان فرخی، تلفن: ۰۳۵-۳۶۲۷۱۵۳۸-۹

مقدمه

تاریخ زندگی بشری گواه است که سودای نیل به سعادت فردی و اجتماعی و جامعه‌ای دور از کاستی، همواره ذهن عقلا را به خود مشغول داشته است. این آرزو با تولد اندیشه در انسان هم‌زاد است و انسان در آرزوی داشتن چنان جامعه‌ای همواره در تکاپو بوده و چاره‌ها اندیشیده است.

آرمان‌شهر جایی است خیالی و تهی از واقعیت که در آن زندگی با همه خوبی‌ها و زیبایی‌ها و در حد کمال جریان دارد. آرمانشهر جایی است دست نیافتنی که آرزوی همه انسان‌هاست. انسان در آرمانشهر به سعادت و آرامش روحی می‌رسد و همه نیازهای آدمی در آن پاسخ داده می‌شود؛ جایی که در آن عدالت و شرافت موجب حفظ کرامت انسانی می‌شود.

نکته قابل توجه این است که این دل‌خواسته در طول زمان، تنها به افراد عادی محدود نشده، بلکه از سوی اندیشمندان و متفکران در عرصه‌های مختلف نیز مطرح گردیده و آنان نیز همچون سایرین به ترسیم جامعه آرمانی خود پرداخته‌اند به نحوی که تشکیل جامعه‌ای آرمانی تعینات گوناگونی یافته و در آثار مختلف بیان شده است، چنان‌که شاعر در شعرش، پیکرتراش در پیکره‌اش و نقاش در نقاشی‌اش آرمان خویش را نشان داده‌اند. به بیانی دیگر آرمانشهرگرایی، ذهن بسیاری از فیلسوفان و اندیشمندان را به خود واداشته و در عالم اندیشه و تاریخ تأثیر فراوانی گذاشته است که گرچه همه این جوامع در اساس و بنیان با هم مشترک‌اند اما به لحاظ ویژگی‌های زمانی دارای افتراقاتی نیز هستند. در این بین متفکران ایرانی و مسلمان نیز همانند همتایان خود صاحب اندیشه‌های آرمانی بوده‌اند و هرکدام متناسب با شرایط و احوال اجتماعی زمان خویش جوامعی آرمانی را معرفی نمودند.

آنچه که در شرایط کنونی و در جامعه ایران اهمیت و حساسیت موضوع را دوچندان نموده است توجه به آشفته‌گی احوال معماری و شهرسازی ایران است. معماری و شهرسازی معاصر ایران که الگوهای غریبه همه جای دنیا به ویژه غرب را راهنمای نظر و عمل خود قرار داده و آنچه خود داشت را از بیگانه تمنا می‌کرد، ناخوش احوال بوده و به شدت از پاسخگویی به نیازهای شهروندان خود عاجز است. این در حالی است که تاریخ و سنت شهرسازی ایران نه تنها در زمان خود پاسخگو بوده بلکه با هویتی منحصر به فرد، الگویی مثال‌زدنی بوده است.

لذا به نظر می رسد راه برون رفت از این آشفته بازار نظری و عملی، مراجعه به اندیشه های بومی و استخراج و احصاء چارچوب های شهر ایرانی متناسب با فرهنگ، معیشت، محیط و در یک کلام زیست بوم ایرانی است. کتاب پیش رو فرصتی هر چند مقدماتی را جهت آشنایی با اندیشه های متفکران اسلامی فراهم آورده است. این آشنایی شاید تنها اولین گام جهت آغاز راه باشد. در گام های بعد، بررسی عمیق و تفصیلی اندیشه ها و انطباق آنها با مصادیق کالبدی و متناسب با نیازهای کنونی شهروندان ضروری می نماید.

کتاب حاضر مشتمل بر سه بخش و ۱۵ فصل است. در بخش اول کتاب، آرمانشهر از نگاه متفکران اسلامی بررسی شده است. فصل های اول و دوم به مفهوم آرمانشهر پرداخته و از فصل سوم تا پنجم اندیشه های ابن خلدون، فارابی و ملاصدرا مورد واکاوی قرار گرفت.

بخش دوم کتاب در ۱۰ سوسه هفت فصل را شامل می شود که آرمانشهر را از دیدگاه شاعران و ادیبان ایرانی مورد بررسی قرار داده است. در این بخش به ترتیب آرمانشهر در اشعار فردوسی، جامعه آرمانی ساری، شهر بهایی نظامی، آرمانشهر مولانا، شهر خدای سنایی، بهشت گمشده سهراب سپهری و در نهایت شهر آشوب تشریح شدند.

بخش سوم کتاب به تدریج از دیدگاه های آرمانی گذشته گرفته و به واقعیت نزدیک می شود. این بخش که عنوان اندیشه ها و تفکرات شهرسازی بر آن نهاده شده، ناکجاآباد را در اندیشه شیخ بهایی دنبال کرده و در نهایت اندیشه های معماران و شهرسازی حسن فتحی و استاد پیرنیا را در دوران معاصر به تصویر می کشد.

این نوشته برای دانشجویان و پژوهشگران رشته های شهرسازی، برنامهریزی شهری، طراحی شهری، مدیریت شهری و معماری می تواند کاربردهای مفیدی داشته باشد.

تهیه و تدوین این کتاب بدون یاری دانشجویان کارشناسی ارشد رسته برنامه ریزی شهری (ورودی ۱۳۹۱) دانشکده هنر و معماری دانشگاه یزد میسر نبود. در اینجا ضمن سپاس از تک تک این عزیزان، جهت رعایت امانت نام و نحوه مشارکت آنها آورده می شود:

بخش اول: آرمانشهر در نگاه متفکران ایرانی و مسلمان

خانمها مریم شریف نژاد، الهام کارآموز، زهره میری و آقایان حامد صالحی و سعید

کاظمی؛

بخش دوم: آرمانشهر در نگاه شعرا و ادبا

خانمها زهرا فخارزاده، ملیحه زارع، زهره نصریان و آقای سهیل جهادی؛

بخش سوم: اندیشه ها و تفکرات شهرسازی

خانمها مرضیه نقیبی، محبوبه بدیعی و آقای احسان چراغیان؛

در تدوین نهایی کتاب خانم زهرا فخارزاده و خانم میترا قربی نقش انکارناپذیری داشتند.

زحمت طراحی روی جلد کتاب را نیز خانم میترا قربی تقبل نمودند که شایسته سپاس ویژه است.

در پایان، از مسئولان محترم انتشارات دانشگاه یزد جناب آقای دکتر علیخانی و سرکار

خانم آئیگی که کمر همت به چاپ و نشر این اثر بسته‌اند کمال قدردانی و سپاسگزاری را دارم.

حمید محمدی

زمستان ۱۳۹۷

www.ketab.ir

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	بخش اول- آرمانشهر در نگاه متفکران ایرانی و مسلمان.....
۳	مقدمه
۵	فصل اول مفهوم آرمانشهر
۷	مفهوم‌شناسی
۷	آرمان
۷	آرمان‌گرایی
۸	واژه‌شناسی آرمانشهر (اتویا)
۸	سیر تحول تاریخی مفهوم اتویا
۹	تعاریف آرمانشهر
۹	جایگاه آرمانشهر در آموزه‌های دینی مسیحیت و یهودیت
۹	سیر تاریخی تفکر آرمانشهر
۹	آرمانشهر در ایران باستان
۱۰	آرمانشهر از دیدگاه متفکران مسلمان
۱۵	آرمانشهر از دیدگاه متفکرین غربی
۲۰	آرمان شهر در عصر مدرن
۲۱	ماهیت و منبع آرمانشهر
۲۲	بررسی ویژگی‌های آرمانشهرها
۲۲	ویژگی‌های مشترک آرمانشهرها
۲۵	ویژگی‌های خاص آرمانشهرهای غربی
۲۶	ویژگی‌های خاص آرمانشهرهای ایرانی
۲۶	ویژگی‌های خاص آرمانشهرهای اسلامی

۲۸	مقایسه ویژگی‌های آرمان شهر ایرانی، اسلامی و غربی
۲۸	انواع آرمانشهر
۳۴	مخالفان آرمانشهر
۳۵	ضد آرمانشهر
۳۶	نقد آرمانشهر
۳۷	ارتباط آرمانشهر و ایدئولوژی و زمان
۳۹	فصل دوم- آرمانشهر ایرانی
۴۱	آرمانشهر بهشت این جهانی
۴۱	آرمانشهر عصر زرین
۴۲	اندیشه‌های آرمانی در ایران
۴۲	آرمانشهر در ایران باستان و اساطیری
۴۲	عصر زرین جمشید
۴۲	ورجمکرد
۴۳	کنگ دژ
۴۴	کاخ کاووس
۴۴	کاخ افراسیاب
۴۵	آرمانشهر در دوران تاریخی
۴۵	آرمان شهریاری
۴۶	کهن الگو
۵۰	شارستان زرین
۵۱	بستان اولیاء
۵۲	آرمانشهر در قلمرو حکومت
۵۲	مدینه فاضله فارابی
۵۳	مدینه عادلّه ابن سینا
۵۵	مدینه فاضله خواجه نصیرالدین طوسی
۵۸	اندیشه‌های آرمانشهری در ایران معاصر

۵۸ بهشت دانش و فناوری در خیالستان طالبوف
۵۹ کشور همیشه بهار، صادق هدایت
۶۰ خردستان صنعتی زاده کرمانی
۶۲ بهشت آرزوی، شهریار
۶۲ آرمانشهر گفتگو، مهدی اخوان ثالث
۶۳ کسی مثل هیچ کس نیست، فروغ فرخزاد
۶۳ شهری در بیت دیها، سهراب سپهری
۶۴ افق روشن، احمد شاملو
۶۵ فصل سوم - اندیشه سهراب سپهری ابن خلدون
۶۶ شرحی بر زندگانی ابن خلدون
۶۸ مروری چند بر مجموعه آثار ابن خلدون
۶۸ ابن خلدون در اندیشه صاحب نظران
۷۳ بنیان نظری ابن خلدون
۷۳ نظریه دولت
۷۴ نظریه عصیت
۷۷ نظریه تغییر و تحول اجتماعی
۷۹ نظریه توسعه شهر
۸۱ نظریه تجمل خواهی
۸۱ انواع اجتماع
۸۲ شهر نشینی
۸۲ بادیه نشینی
۸۳ اندیشه‌ی شهری و اجتماعی ابن خلدون
۸۵ ویژگی‌های شهرنشینان (خصوصیات اخلاقی شهروندان از دیدگاه ابن خلدون)
۹۳ ویژگی‌های شهرها
۹۴ زوال شهر نشینی (زوال شهرها)
۹۶ نقد ویژگی‌های اجتماعی شهروندان از دیدگاه ابن خلدون

۱۰۱	فصل چهارم - مدینه فاضله فارابی
۱۰۲	شرحی بر زندگانی فارابی
۱۰۳	مرحله نخست: از تولد تا هجرت به بغللد (حدود پنجاه سال)
۱۰۳	مرحله دوم: از هجرت به بغداد تا وفات در دمشق
۱۰۴	الگوی نظری فارابی
۱۰۴	اندیشه شهری و اجتماعی فارابی
۱۰۶	همبستگی اجتماعی
۱۰۶	انواع جامع انسانی از نظر فارابی
۱۰۸	انواع جوع بر اساس تقسیم‌بندی کیفی
۱۰۸	مدینه فاضله فارابی
۱۰۹	عناصر اصلی مدینه فاضله
۱۱۰	تمثیل فارابی از مدینه فاضله
۱۱۱	اصول و مبادی جامعه فاضله
۱۱۲	ارکان مدینه فاضله فارابی
۱۱۲	طبقات مدینه فاضله
۱۱۳	فضائل رییس مدینه
۱۱۳	ویژگی رهبر و جانشین او
۱۱۴	جانشین رییس مدینه فاضله
۱۱۶	حقوق شهروندی
۱۲۱	اصول و مبادی اندیشه‌های جامعه غیرفاضله
۱۲۲	عوامل نابودی مدینه فاضله
۱۲۳	فصل پنجم - مدینه فاضله صدرایی
۱۲۵	شرحی بر زندگانی ملاصدرا
۱۲۵	سیر تکاملی انسان
۱۳۴	صفات حاکم مدینه فاضله
۱۴۱	جمع‌بندی بخش اول

۱۴۵.....	بخش دوم- آرمانشهر در نگاه شعرا و ادبا.....
۱۴۶.....	مقدمه.....
۱۴۹.....	فصل ششم- بازتاب آرمانشهر در اشعار فردوسی.....
۱۵۱.....	شرحی بر زندگانی فردوسی.....
۱۵۱.....	ویژگی های اشعار فردوسی، شاهنامه به عنوان برجسته ترین اثر فردوسی.....
۱۵۲.....	بازتاب آرمانشهر در شاهنامه فردوسی.....
۱۵۳.....	نمود و روح کرد در شاهنامه فردوسی.....
۱۵۳.....	ویژگی های ورجمکرد.....
۱۵۴.....	نمود گنگ دژ در شاهنامه فردوسی.....
۱۵۵.....	موقعیت جغرافیایی گنگ دژ.....
۱۵۶.....	آرمانشهر زنان در شاهنامه.....
۱۵۶.....	هروم: شهر زنان.....
۱۵۷.....	نظام اقتصادی در شاهنامه.....
۱۵۸.....	معماری و شهرسازی به روایت شاهنامه فردوسی.....
۱۵۸.....	بخش های اصلی شهر و الگوی استقرار آنها.....
۱۵۹.....	نحوه تامین تاسیسات.....
۱۶۰.....	سایر فضاهای شهری.....
۱۶۱.....	فصل هفتم- جامعه آرمانی در سخن سعدی.....
۱۶۲.....	شرحی بر زندگانی سعدی.....
۱۶۴.....	معرفی آثار سعدی.....
۱۶۵.....	ویژگی سخن سعدی.....
۱۶۶.....	آرمانشهر سعدی.....
۱۶۷.....	مسائل معنوی و اخلاقی در سخن سعدی.....
۱۶۸.....	همدلی و انسان دوستی از نظر سعدی.....
۱۷۰.....	منزلت حکومت از نظر سعدی.....

۱۷۰.....	ویژگی‌ها و صفات حاکم از نظر سعدی
۱۷۵.....	کشورداری و سیاست در نگاه سعدی
۱۸۰.....	آئین جنگ و صلح
۱۸۲.....	شهرها و منازل در آثار سعدی
۱۸۵.....	فصل هشتم - شهر زیبایی نظامی
۱۸۷.....	شرحی بر زندگانی نظامی
۱۸۸.....	معرفی آثار نظامی
۱۸۹.....	بررسی‌های ویژگی‌های شعر نظامی
۱۸۹.....	نظامی گنجوی و تأثیر از فردوسی
۱۹۰.....	بازتاب آرمانشهر در آثار نظامی
۱۹۰.....	آرمانشهر در هفت پیکر نظامی
۱۹۱.....	نظام اعتقادی در بهرام نامه
۱۹۳.....	نظام سیاسی
۱۹۴.....	نظام اجتماعی
۱۹۵.....	نظام اقتصادی
۱۹۵.....	نظام اخلاقی
۱۹۶.....	آرمانشهر زنان در خسرو و شیرین نظامی
۱۹۷.....	ویژگی‌های شهر ارمن
۲۰۰.....	دیار دادپرور: آرمانشهر نظامی در اسکندرنامه
۲۰۳.....	ویژگی‌های شهر خوبان نظامی
۲۰۷.....	فصل نهم - آرمانشهر مولانا
۲۰۹.....	شرحی بر زندگانی مولانا
۲۱۰.....	مروری بر آثار مولانا
۲۱۲.....	تأثیر نوشته‌های مولانا بر دیگر شعرا
۲۱۲.....	آرمانشهر مولانا
۲۱۳.....	ویژگی‌های آرمانشهر مولانا

۲۱۵.....	حاکم آرمانشهر
۲۱۷.....	طبقات جامعه در آرمانشهر
۲۱۸.....	نقش عالم مثال در آرمانشهر
۲۱۸.....	ثبات آرمانشهر
۲۱۹.....	انسان آرمانی
۲۲۱.....	فصل دهم - شهر خدای سنایی
۲۲۳.....	شرحی بر زندگی سنایی
۲۲۴.....	آثار سنایی
۲۲۶.....	تأثیر نوشته‌های سنایی بر یخر شعرا و نویسندگان
۲۲۷.....	سیرالعباد الی المعاد
۲۲۸.....	بن مایه سیرالعباد
۲۳۰.....	آرمانشهر سنائی (شهر خدا).....
۲۳۹.....	فصل یازدهم - بهشت گمشده سهراب
۲۴۱.....	شرحی بر زندگی سهراب سپهری
۲۴۱.....	آثار سهراب
۲۴۳.....	آرمانشهر سهراب سپهری
۲۴۴.....	سفر به فراسو
۲۴۵.....	ده بالادست و اندیشه سهراب
۲۴۷.....	مسافر و اندیشه سهراب
۲۴۷.....	پشت دریاها و اندیشه سهراب
۲۵۳.....	فصل دوازدهم - شهر آشوب
۲۵۵.....	شهر آشوب
۲۵۶.....	شهر آشوب در تاریخ و ادبیات ایران
۲۵۷.....	سبک شعری شهر آشوب
۲۶۰.....	شهر آشوب در باب معماری

۲۶۱.....	اشعار شهر آشوب در ارتباط با رشته معماری و حرفه‌های وابسته به آن
۲۶۳.....	شهر آشوب در باب شهر و مسائل اجتماعی
۲۶۴.....	آگهی خراسانی (م: ۹۳۲ هـ).....
۲۶۵.....	(هلال قزوینی - قرن دهم)
۲۶۶.....	(فغفور لاهیجی - م: ۱۰۲۹ هـ).....
۲۶۷.....	(کلیم همدانی: ۱۰۶۱ هـ).....
۲۶۸.....	طغرای مشدی (م: اواخر قرن یازدهم)
۲۶۹.....	(وحید آروین - م: ۱۱۱۲ هـ).....
۲۷۱.....	(حزین لاهیجی - م: ۱۱۸۰ هـ).....
۲۷۴.....	(محسن تأثیر تبریزی ۱۶۰ هـ).....
۲۷۸.....	جمع‌بندی بخش دوم
۲۹۳.....	بخش سوم - اندیشه‌ها و تحولات شهرسازی
۲۹۵.....	مقدمه
۲۹۷.....	فصل سیزدهم - ناکجا آباد در اندیشه شیخ بهایی
۲۹۹.....	شرحی بر زندگانی شیخ بهایی
۳۰۲.....	کارها و اقدامات اجرایی
۳۰۳.....	خدمات فرهنگی
۳۰۴.....	مسجد شاه اصفهان
۳۰۵.....	طراحی شهر (دهکده) و کاریز نجف آباد
۳۰۶.....	خیابان چهارباغ
۳۰۹.....	حمام شیخ بهایی
۳۱۰.....	خدمات سیاسی
۳۱۱.....	خدمات اجتماعی
۳۱۱.....	حمایت از محرومان
۳۱۲.....	احیای نام بزرگان
۳۱۲.....	اندیشه‌ها و عقاید

۳۱۳.....	آرمانشهر شیخ.....
۳۱۴.....	توسعه بر مبنای دانائی و حکمت.....
۳۱۵.....	تبدیل دانش و حکمت به هویت ملی و تمدن.....
۳۱۵.....	استقلال جریان تولید علم از نظام دولت.....
۳۱۶.....	الگوی سلسله مراتبی در آمایش سرزمین.....
۳۱۹.....	معماری و تعلیم شبکه‌ای در تعریف هویت محلی.....
۳۲۱.....	فصل چهاردهم - اندیشه‌های حسن فتحی در باب معماری و شهرسازی.....
۳۲۲.....	شرحی بر زندگانی حسن فتحی.....
۳۲۴.....	اصول کلی کارهای حسن فتحی.....
۳۲۷.....	کارها و اقدامات عمرانی.....
۳۲۷.....	روستای گورنای جدید.....
۳۲۹.....	مرکز فرهنگی گاراگوس.....
۳۳۰.....	لؤلؤت صحرا.....
۳۳۲.....	روستای نساجی هراتیه.....
۳۳۳.....	مسکن عراق.....
۳۳۴.....	موزه هنرهای مردمی.....
۳۳۴.....	روستای باریس جدید.....
۳۳۶.....	توسعه ساحل شمالی کریر.....
۳۳۶.....	برنامه مسکن درعیه.....
۳۳۷.....	مرکز توریست المشربیه.....
۳۳۸.....	هتل ربط.....
۳۳۸.....	روستای دارالاسلام.....
۳۳۹.....	خانه اکیل سامی.....
۳۴۲.....	اندیشه‌های حسن فتحی.....
۳۴۲.....	اندیشه‌ها در حوزه عمومی.....
۳۴۲.....	سنت.....

۳۴۳.....	فرهنگ
۳۴۳.....	مدرنیته
۳۴۴.....	اندیشه‌ها در حوزه معماری
۳۴۵.....	اندیشه‌ها در حوزه شهرسازی
۳۴۶.....	واحد همسایگی
۳۴۶.....	محیط زیست
۳۴۷.....	اقتصاد
۳۴۷.....	طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی روستا
۳۴۹.....	مشارکت
۳۴۹.....	انتقادات وارده بر حسن نجفی
۳۵۳.....	فصل پانزدهم - اندیشه‌ها در استاد پیرنیا؛ نگرشی نوین به فرهنگ و معماری
۳۵۵.....	شرحی بر زندگانی استاد پیرنیا
۳۵۶.....	گرایش به معماری
۳۵۶.....	ورود به دانشکده هنرهای زیبا و دوران دانشجو
۳۵۷.....	دل بردن از دانشکده‌ی هنرهای زیبا
۳۵۸.....	افتخارات
۳۵۸.....	تدریس در دانشگاه
۳۵۸.....	آثار و مکتوبات
۳۵۹.....	فهرست برخی از آثار (کتاب‌ها، مقالات، سخنرانی‌ها و مصاحبه‌ها)
۳۵۹.....	کارها و اقدامات
۳۵۹.....	کار در وزارت فرهنگ قدیم (آموزش و پرورش)
۳۶۲.....	کار در وزارت فرهنگ و هنر
۳۶۳.....	پروژه‌های احیا و مرمت
۳۶۴.....	تعمیر سر در شاه عبدالعظیم
۳۶۴.....	احیای مسجد کبود
۳۶۵.....	احیا باغ دولت آباد

۳۶۵.....	مسجد فهرج
۳۶۶.....	اندیشه‌های معماری
۳۶۶.....	اصول معماری ایرانی - اسلامی
۳۶۸.....	سبک‌شناسی معماری ایرانی
۳۷۰.....	مصالح ساختمانی
۳۷۱.....	منابع تحقیق در معماری
۳۷۱.....	واژه‌شناسی نام‌های امپیل پارسی در حوزه‌ی معماری
۳۷۱.....	اندیشه‌های شهرسازی
۳۷۱.....	معیارهای انتخاب مکان شهر
۳۷۲.....	تقسیم‌بندی شهرها از لحاظ اقلیم شهر
۳۷۲.....	اجزای شهرها
۳۷۳.....	شهرسازی و اقلیم
۳۸۰.....	طراحی شهری
۳۸۱.....	جمع‌بندی بخش سوم
۳۸۷.....	منابع و مآخذ
۳۹۹.....	واژه‌نامه
۴۰۷.....	نمایه